

İktisat tarihi çalışmalarına bir katkı: "Avrupa devletlerinin nüfus ve arazi istatistiği"

Özet

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yazmalar Bölümünde, T. 3730 numarayla kayıtlı "*Avrupa Devletlerine Ait Coğrafya İstatistiği*" isimli yazma eserde¹, 19. yüzyılın başı (1826) itibarıyla Avrupa kıtasında mevcut devletler hakkında ansiklopedik bilgiler yer almaktadır. Önce devletlerin listesi verilmekte, sonra bu devletlerin nüfusları, yüzölçümleri, nüfus yoğunlukları, askeri güçleri ve mali yapıları ile ilgili olarak sayısal veriler sunulmaktadır. Ayrıca bu sayısal veriler arasında kıyaslamalar yapılmaktadır.

Yazmanın Tavsif ve Tahlili

1- Eserin Genel Özellikleri

Aşağıda hususiyetleri hakkında bilgi vereceğimiz yazma, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Türkçe

Yazmalar Bölümünde, 3730 numarda kayıtlı olan eser aslında bir tercümedir. Eserin yazarı bir İngiliz olan William Playfair'dir.² Eser Fransızca olarak ve Viyana Kongresi'nden (1815) sonra kaleme alınmıştır. Daha sonra Eflak Voyvodalığında Baş Kapı Kethüdalığı³ yapmış İstoraki isimli

1 Bu eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Yazmalar Bölümünde bulunduğu hususunda beni bilgilendiren kıymetli arkadaşım ve meslektaşım İhsan Fazlıoğlu'na teşekkür ederim.

2 William Playfair aslında bir bilim adamı değil, bir İngiliz siyasetçisidir. Siyaset dışında kronoloji ve istatistikle uğraşmıştır. İngiltere'nin ihracat ve ithalatıyla ilgili sayısal muhtevalı raporlar hazırlamıştır. Playfair ile ilgili olarak, başta eserleri olmak üzere, etraflı bilgi için bkz. "Playfair, William", *Bibliothèque Nationale Catalogue General des Livres Imprimés-Auteurs-*, No: 138, Paris 1936, s. 1055.

3 Baş Kapı Kethüdası, suçluları yakalamak ve idam cezalarının infazını sağlamakla görevli Kapı Kethüdalılarının başlarına verilen idari bir isimdir. Bkz. Mehmet 2

gayrimüslim Osmanlı vatandaşı tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Tercümenin tamamlanış tarihi 1826'dır.

Yazmanın ebatları 19 cm X 14 cm'dir. Vişne çürüğü renginde oğlak derisinden mamül bir cildi vardır. Ayrıca cilt, üzerinde gül çalışması yapılmış ebrulu kağıtla kaplıdır. Dış kapakta şu an kullanılmayan bir kayıt numarası (64) mevcuttur. Kapaktaki adı "*Avrupa Devletlerine Aid Coğrafya İstatistiği*" olmasına rağmen, varak (v.) 1-a'da bu isim "*Avrupa Devletlerinin Nüfus ve Arazi İstatistiği*" olarak gösterilmektedir. Enterasandır bu isim ileride (v.2-a) "*Coğrafya İstatistik-i Kadim*" halini almaktadır. İç kapakta ise Sabri imzalı 41 beyitten ibaret bir şiir bulunmaktadır. Şiir bozuk bir rik'ayla yazılmıştır.

Toplam 35 varak olarak hazırlanan eserin son 4 varağı (32, 33, 34 ve 35) kullanılmadığı için 31 varaktan ibaret olduğu görülmektedir. An-

cak 8. varaktan sonra gelen varağa 9 rakamı verilmesi gerekirken bir yanlışlık yapılmış ve mükerreren 8 rakamı verilmiştir ki bu nokta dikkate alındığında eserin 31 değil 32 varak olduğu ortaya çıkmaktadır. Eserin metni ise düzgün bir rik'a yazısı ile kaleme alınmış, başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

2- Eserin Bölümleri

Eserin başında ismi yeralmakta (v.1-a: isim, v.1-b: boş; v.2-a: isim, v.2-b: boş), sonra bir tablo (v.3-a ve v.3-b) gelmektedir. Bu tablo hakkında ileride etraflı bilgi verileceğinden şimdilik zikretmekle yetinilecekler. Tabloyu, eseri bir anlamda inceleyerek tasdik eden Seyyid Mehmed Nuri'nin⁴ ismi ve mührünün bulunduğu bir sayfa (v.4-a) takip etmektedir. Bilahere kırmızı mürekkeple yazılmış besmele ile başlayan 4 sayfalık bir 'Mukaddime' (v.4-b, v.5-a, v.5-b ve v.6-a) gelmektedir. Mukaddimenin so-

Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 165.

- 4 Bu isim, es-Seyyid Mehmed Nuri Mühendis olarak geçmektedir. İsmi yanında 'Gurre-i Receb 1276' tarihi bulunmaktadır. İhtiyatla söylemek isteriz ki, bu şahıs daha sonra Paşa olan Mehmed Nuri Bey olmalıdır. Mehmed Nuri Bey yada Paşa, Mühendishane-i Berr-i Hümayundan mezun bir askerdir. Ömrünün son yıllarında Harbiye Mektebin'de ders okutmuş, kendisinden sonra da uzun yıllar 'Usûl-ı Hendese-i Cedîde' isimli eseri ders kitabı olarak okutulmaya devam etmiştir. Eser ile Nuri Bey'in muhtemel bir ilişkisi de eserin maliki olup sonradan bunu kütüphaneye vermiş olması şeklinde olabilir. Nuri Bey'in Londra'da bulunup İngilizce biliyor olması kanaatimizi güçlendiren bir başka noktayı teşkil etmektedir. Nuri Bey hakkında bkz. Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri (1299-1915)*, (Hazırlayan: İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul 1975, c.3, s.284. Aslında bu isim bize başka bir şahıs da hatırlatmaktadır: Seyyid Mehmet Nuri Efendi. S.M. Efendi Tersane-i Amirede 15 yıldaan fazlla çalışmış ve Ser-Mühendis olmuştur. 1831 yılında vefat etmiş ve Tersane'nin arkasına defnedilmiştir. Ne varki S.M. Efendinin ölüm tarihi olan 1831 yılı eserdeki 1276 (1860) tarihiyle çelişmektedir. Bu da bizim bu isme ihtiyatla yaklaşmamızı gerektirmektedir. Bu şahıs hakkında bkz. Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmani yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, C. IV/I, (Yayına hazırlayanlar: Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk, Hamdi Savaş, Havva Kurt), Sebil Yayınevi, İstanbul 1997, s. 343.

nunda eserde mevcut tablo ve grafiklerin nasıl okunması ve kullanılması gerektiği hususuna açıklık getiren 'Kanun-ı Harita' başlıklı bir paragraf bulunmaktadır. Arkasından ikinci tablo-grafik gelmektedir (v.7-a ve v.7-b).

Giriş ve tablolardan sonra devletlerle ilgili sayısal dökümler ve açıklamalar gelmektedir. Bu bölüm 17 fasıldan ibarettir. Sırayla:

- i- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Âlî-yi Osmâni* (v.8-a, v.8-b, yeniden v.8-a ve v.8-b),
- ii- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Rusya* (v.9-a, v.9-b, v.10-a, v.10-b ve v.11-a),
- iii- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i İsveç* (v.11-b, v.12-a ve v.12-b),
- iv- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Alman* (v.13-a, v.13-b ve v.14-a),
- v- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Nemçe* (v.14-b, v.15-a ve v.15-b),
- vi- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Danimarka* (v.15-b, v.16-a ve v.16-b),
- vii- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Leh* (v.17-a, v.17-b ve v.18-a),
- viii- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Fransa* (v.18-a, v.18-b ve v.19-a),
- ix- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i İspanya* (v.19-a, v.19-b, v.20-a ve v.20-b),

- x- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i İngiltere* (v.20-b, v.21-a ve v.21-b),
- xi- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Prusya* (v.21-b, v.22-a ve v.22-b),
- xii- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Napoli ve Sicilyateyn* (v.22-b, v.23-a ve v.23-b),
- xiii- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Portakal* (v.23-b, v.24-a ve v.24-b),
- xiv- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Sardunya ve Savya* (v.25-a ve v.25-b),
- xv- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i Felemenk* (v.25-b ve v.26-a),
- xvi- *Fasl-ı Der-Beyan-ı Devlet-i İtalya* (v.26-b, v.27-a ve v.27-b),
- xvii- *Hindistan* (v. 27-a'dan v.31-a'ya kadar).

Eser, sonunda yeralan bir sayfalık 'Hatime'⁵ ile nihayet bulmaktadır.

3- Eserin Değerlendirilmesi

Yukarıda genel özellikleri hakkında bilgi vermeye çalıştığımız yazma eser öncelikle iktisat, maliye, coğrafya, istatistik, siyasi tarih, iktisadi coğrafya ve iktisat tarihi disiplinleri açısından büyük önemi haizdir. Eserin yazıldığı tarih esas alındığında, Avrupa haritasının yeniden şe-

5 Eserin sonunda yer alan Hatime aslında eserin bir özeti mahiyetindedir: "Beyne'd-düvel mabkûl ve mütedâvil ve fenn-i coğrafyanın müftid ve muhtasar sûretinde düvel-i Avrupa'nın vüs'at-i arz ve kuvvet-i harbiye ve mâliye ve aded-i nüfuslarını müştemil olmakdan nâşi destûrî'l-'amel olan Fransız lisanıyla mü'ellef Vilyam Risalesi bi-'aynîhi resm-i haritaları ile tercüme olunmasına bu zerre-i bîmikdar Eflak Voyvodasının sâbıkan Baş Kapu Kethüdası İstoraki bâksâr-ı müccerred hidemât-ı Seniyye-i Devlet-i 'Aliyye'de te'diye-i levazım-ı 'ubûdiyyet ile kulluğumu icraya vesile olmak zımında liyâkat ve istibalden mu'arrâ ve âsâr-ı fehm ve dirâyetden müberrâ ise muhi bezl-i ma-hâsıl iktidar iderek bihamdîbi te'âla işbu bin iki yüz yigirmi altı sene-i müteyemmene-i Ramazân-ı şerifinde pezîra-yı hüsn-i hitâm ve pîveste-i râbûta ve intizam olmağla kusur ve küsürü zeyl-i afv ile mestûr ve nazâr-ı kabul ile manzûr buyurulması mütala'aları ile teşrif-i tercüme-i bendegi buyurulan zevâtdan Temme."

killendiği bir dönemde Avrupa devletleriyle ilgili olarak ortaya konulan oldukça kıymetli sayısal veriler bu konularda araştırma yapacak kimseler için ipucu olma özelliğine sahiptir. Bu verilerin mukayeseli olarak verilmesi ise bize 19. yüzyılın başında Avrupa devletlerinin nominal ve reel büyüklükleri açısından nasıl bir sıralama izlediklerini göstermektedir.⁶

Eserin kıymeti yalnızca ihtiva ettiği bilgilerden değil, fakat bu bilgilerin sunulduğu tarzından da ileri gelmektedir. Gerçekten de verilen bilgiler oldukça sistematik bir biçimde ifade edilmiştir. Hele metin içinde yeralan iki tablo/tablo-grafik oldukça fonksiyonel olarak hazırlanmıştır.

Birinci tabloda, 14 sütun halinde

devletler sıralanmıştır ki bu devletlerin isimleri şöyledir: Osmanlı Devleti, Rusya, İsveç, Alaman Beylikleri, Nemçe İmparatorluğu, Danimarka, Lehistan, Fransa, İspanya, İngiltere, Prusya, İtalya, Portekiz ve Felemenk. Satır sayısı 5'tir ve adı geçen devletlerle ilgili sosyo-ekonomik veriler içermektedir. Birinci satırda nüfus, ikinci satırda yaldızlı altın değeri üzerinden gelir toplamı, üçüncü satırda bu değer'in 'Kise-i Rumi'⁷ karşılığı, dördüncü satırda yüzölçüm⁸, beşinci ve son satırda ise nüfus yoğunluğu gösterilmektedir. Bu tabloyu aslını muhafaza ederek TABLO-1'deki gibi (orjinali için EK-1'e bakılabilir.) göstermek mümkündür:

İkinci tablo ise daha çok bir grafik-tir. Ama sayısal veriler ile şekiller içi-

6 Eserin iktisadi coğrafya açısından kıymetli olduğunu ifade ettik. Gerçekten eskiden bu disiplin oldukça önemli bir yere sahip idi. Bu batıda da böyleydi, Osmanlı'da da. Hatta Cumhuriyet döneminin başlarında da bu disiplin önemini korumuş, açılan ilk İktisat Fakültesinin en önemli kürsülerinden birini teşkil etmiş, burada yerli ve yabancı (Alman) hocalar bu konuyla ilgili dersler okutmuştur. Etraflı bilgi için bkz. Ziyaeddin F. Fındıkoğlu, **Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1946, s.90-95.

7 Kise ya da kese Osmanlı Devletinde altın veya gümüş paranın bulunduğu bir kaptır. Ancak zamanla bu bir para birimi haline dönüşmüştür. Esas itibarıyla Osmanlı maliyesinde üç çeşit kese vardır. Birincisi eserimizde geçen şekliyle Kise-i Rûmi'dir ve 500 kuruş anlamına gelmektedir. İkincisi Kise-i Divânî'dir ve karşılığı 416 kuruştur. Üçüncü ve sonuncusu ise Kise-i Mısır olup sadece Mısır'da kullanılan ve 600 kuruş değerinde olan bir miktardır. Osmanlı Devleti'nde kese uygulaması 1877 yılına kadar devam etmiştir. Özellik Tanzimat sonrasında hazırlanan ve ilk modern bütçe örnekleri olan hesaplamalarda kese usulü uygulanmıştır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Üçüncü Baskı, Ankara 1988, s.353-354.

8 Bu yüzölçümler mil esaslı olarak verilmiştir. Mil kara ve deniz mili olmak üzere iki türünün olduğu bilinmekle beraber yaygın olarak kullanılan deniz milidir ve 'mil-i bahri', ya da 'İngiliz Mili' diye bilinmektedir. Eserin yazarının bir İngiliz olduğunu da hatırlayacak olursak buradaki mil İngiliz milidir ve 1852 metreye denk düşmektedir. Bkz. Pakalın, **age.**, c.II, İstanbul 1983, s.534. Bu ölçü biriminin Osmanlı Devletinde ne kadar kullanıldığını bilmiyoruz. Ancak metre esaslı ölçü kullanımına da henüz geçilmemişti. Çünkü metre esaslı ölçüler Tanzimatın sonra bir nizamnameyle kabul edilmiştir. *"Cedid Mikyasların Tatbik ve Muâyesine Dâir Nizamname"*, **Düstur**, I. Tertip, I. Cilt, Dersâdet 1289, s.746-764.

çe verildiğinden buna tablo-grafik demek daha yerinde olacaktır. Bu tablo-grafığın anlatımı gerçekten güç olduğundan EK-2'de orjinali verilmiştir. İstifade edebilmek için ekten orjinaline bakarak izlenmelidir. Tablo "Lonvil Muâhedesinden

Sonra Yani Ba'de'l-Mukâseme-i Leh Avrupa Devletlerinin Vüs'at-i Arz ve Vâridât-ı Mu'ayyene ve Aded-i Nüfuslarını Müstemil Haritadır" başlığını taşımaktadır.⁹ Sol sütunda 1'den 30'a kadar rakamlar sıralanmış olup milyon olarak nüfusa teka-

TABLO-I

Düvel-i Avrupa'nın Vâridât-ı Mu'ayyene ve Aded-i Nüfus ve Mîl-i Hendesiyesini Şâmil Haritanın Şekl-i Cedveliyesidir.

		Vâridât-ı Muayyene-i Bi-Hesâb-ı Zer-i Yaldız			Her Bir Mîl-i Hendesiyyeye esabet Eden Sükkân
Devlet-i Aliyye-i Osmaniye	25.000.000	-	-	700.000	31
Devlet-i Rusya	29.000.000	14.600.000	350.400	4.720.000	5
Devlet-i <sveç	3.000.000	3.000.000	72.000	209.000	14
Ülkâ-yı Alaman	21.000.000	28.000.000	672.000	197.000	128
Nemçe <mparatorunun Mîlk-i Mîverresi	21.000.000	22.000.000	528.000	180.000	108
Devlet-i Danimarka	2.150.000	3.040.000	72.960	170.000	12
Memleket-i Leh	9.000.000	900.000	25.600	161.000	53
Devlet-i Fransa	32.305.030	50.000.000	1.200.000	182.000	174
Devlet-i <panya	11.000.000	28.000.000	672.000	148.000	74
Devlet-i <ngiltere	13.000.000	54.000.000	1.296.000	104.000	130
Devlet-i Prusya	5.500.000	8.400.000	201.600	56.000	99
Memleket-i <talya	18.864.000	15.992.000	383.808	104.769	200
Devlet-i Portekiz	1.838.000	4.300.000	103.200	27.000	67
Elviye-i Muctemi'a Yani Felemenk	2.757.000	7.000.000	168.000	10.000	275

9 Bu başlıkta geçen Lonvil Muahedesini, 9 Şubat 1801 tarihinde imzalanan Lunville Barış Antlaşmasıdır. Fransa'nın, daha çok da Napolyon'un Avrupa'yı kasıp kavurduğu bir dönemde bir çok Avrupalı devlet Fransa'ya karşı çok sayıda koalisyon oluşturmuş, ancak genel olarak gelişmeler koalisyon devletlerinin aleyhine olmuştur. İşte bu koalisyonlardan birinde Fransa'ya karşı girişilen savaşta Fransa önce İtalya'yı, ardından Avusturya'yı mağlup etti. Fransa ile Avustur-

bül etmektedir. Sağ sütunda ise yine 1'den 30'a kadar rakamlar sıralanmış olup milyon olarak gelire denk düşmektedir. Bu sütunla ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır: "*Milyon İsterlink ta'bir olunur İngiliz sikkesiy-le ki her bir sikkesi iki aded yaldız altun kıymetindedir*". Yani devletlerin ne kadar milyon sterlinlik gelirlerinin olduğu gösterilmekte ve bu miktarların Osmanlı parası cinsinden değerinin hesaplanmasına da açıklanan parite¹⁰ ile imkan verilmektedir.

Bu tablo-grafikte bir hiyerarşiye de riayet edilmekte, devletler yüzölçümlerinin büyüklüklerine göre sıralanmaktadırlar. Buna göre başta Rusya gelmekte, onu Osmanlı Devleti takip etmektedir. Sonra sırasıyla İsveç, Nemçe İmparatorluğu, Fransa, Danimarka, Alaman, İspanya, İngiltere, Prusya ve Portekiz gelmektedir. Devletlerin isimlerinin çevresine bir veya iki daire çizilmektedir ki bu da o devletin topraklarının Avrupa ve varsa Asya'da olduğuna işaret etmektedir.¹¹

Şimdi eserde yeralan sıralamaya da sadık kalarak bu ülkelerle ilgili bölümleri özetmeğe çalışalım:

Osmanlı Devleti

Eserin tercümesinin eserin orjinalindeki düzeni muhafaza etmediğini tahmin etmekteyiz. Bu tahminimizi

kuvetlendiren pek çok husus olmakla beraber bunlardan bir tanesi kanaatimiz için yeterli delil sayılmak gerekir. Eserde bir çok değerlendirilmede birinci sıra Osmanlı Devleti'ne verilmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti ile ilgili bölümün başlangıcında anlatılan şeyler daha çok Osmanlı Devleti'nin en güzel, en güçlü, en stratejik devlet olduğuyula ilgilidir. Bu bilgilerin sadece kendileri değil, ayrıca sunulmuş biçimleri de oldukça subjektiftir. Mesela, Osmanlı Devleti anlatılırken "...Avrupa kıt'asının en güzel ve mahsuldar ve ekti'a-i erba'anın bir bağçe-i dilgüşâ ve bir hadika-i safâ-bahşâsı me-sabesinde münbit ve şükûfe-zâr olan..." bir memleket olduğundan bahsedilmektedir.¹² Devamla Osmanlı'nın askeri ve mali açıdan ne kadar güçlü olduğu, bu gücü nedeniyle düşmanlarının kendisinden korktuğunun işinin erbabı tarihçi ve araştırmacılar tarafından zaten bilindiği ve ifade edildiğine işaret edilmektedir.

Yine Osmanlı Devleti'nin en büyük düşmanının Rusya olduğu, Rusyanın "... Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye hakkında sù-i kasd ü niyyet-i fâsidesi cihana meşbûd ve ma'lûm ve fırsat buldukça envâ-ı desâsîs ve hil ile memâlik-i islâmiyyeyi istilâ etme..." niyetinde olduğu açıksa da buna gücünün yetmeyeceği, Osmanlı'nın

ya arasında adı geçen antlaşma imzalandı. Bu anlaşmayla, daha evvel 18 Kasım 1797 tarihinde imzalanan Compo Formio Barış Antlaşmasının hükümleri geri getirildi. Buna göre Leh toprakları parçalanıyordu. Bkz. Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Üçüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s.21-22.

10 Bu paritenin 1 Sterlin= 2 Altın şeklinde olduğu görülmektedir.

11 Osmanlı Devleti ile ilgili olarak iki daire dışında, dairenin birinin ikiye ayrıldığı görülmektedir ki bu nokta Osmanlı Devleti'nin yalnız Asya ve Avrupa'da değil, Afrika'da da topraklarının olduğuna işaret etmektedir.

12 v. 7

bütün düşmanları için olduğu gibi Rusya'ya da alt edeceği üzerinde durulmaktadır.¹³

Osmanlı Devleti'nin zenginliklerinden de bahsedildikten sonra sayısal verilerinin dökümü yapılmaktadır. Buna göre:

Osmanlı devletinin nüfusu 24 milyondur.¹⁴ Mil hesabıyla 690 bin milkaredir.¹⁵ Bir milkareye düşen nüfus sayısı 31 kişidir. Mevcut asker sayısı 250 bin kişidir. Ama savaş zamanında bu rakamın artma imkanına sahip olduğu da ayrıca vurgulanmaktadır. Deniz gücü olarak 30 savaş gemisi ile 130 adet fırkateyni bulunmaktadır. Başkent İstanbul'un nüfusu 900 bin olarak gösterilmektedir. Diğer önemli şehir merkezlerinden Halep'in nüfusu 290 bin, Kahire'nin 400, İzmir'in 120 ve Edirne'nin 80 bindir.¹⁶ Ayrıca İn-

giltere'ye ihraç edilen emtianın değeri 520 bin ve İngiltere'den ithal edilen malın değeri ise 560 bin altın kıymetindedir.¹⁷

Rusya

Yazar, öncelikle Rusya'nın bütün Avrupa devletlerinden büyük olduğu, hatta Roma kayzerlerinin zaptettikleri yerlerle mukayese edilebilecek kadar geniş topraklara sahip olduğuna işaret etmektedir. O kadar ki sahip olduğu arazinin genişliğinin Avrupa kıtasından daha büyük olduğu bir haritaya bakıldığında görülecektir. Devamla 17. yüzyıldan sonra cereyan eden gelişmelere değinildikten sonra Çar Petro üzerinde durulmuş ve Petro'nun Rus modernleşmesindeki etkisi şu cümlelerle dillendirilmiştir: "... *Rusya ehâlisinin âdâb ve âdâtını Avrupa'nın ehâli-yi sâiresi misüllü tabvil ederek*

13 v. 8

14 Yine tablolarda bu rakam 24 değil 25 olarak verilmiştir. Maalesef yazarın tablolarında verdiği rakamlarla metin içinde zikrettiği rakamlar arasında yer yer bazı oynamaların olduğu görülmektedir.

15 Her iki tabloda da bu rakam yuvarlak olarak 700 bin olarak verilmiştir. Yine kabaca bir mili 2 kilometre olarak kabul edip bir hesaplama yaptığımızda yaklaşık 1 milyon 400 bin kilometrekarilik bir yüzölçümle karşılaşırız ki bu rakamın günümüz Türkiye'si'nin iki katına yakın olmakla beraber yine de yazar tarafından düşük olarak gösterilmiş olduğu kanaatini taşımaktayız.

16 İstanbul ile ilgili nüfus tahmininin isabetli olduğu düşüncesindeyiz. Zira 19. yüzyılın başında İstanbul şehrinin nüfusu nüfus tarihçileri tarafından kabaca 1 milyon olarak tahmin edilmiştir. Daha düşük tahminde bulunanlarda vardır. Yine İzmir ve Halep şehirleri ile ilgili rakamlar da bazı seyyahlar tarafından hemen hemen benzer rakamlar olarak zikredilmiştir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Cem Behar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927)**, Tarihi İstatistikler Dizisi, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, c.2, Ankara 1996, s.21 vd.

17 Osmanlı Devleti ile ilgili olarak birinci tabloda gelir hanesi boş bırakılmıştır. Muhtemelen eserin orijinalinde de öyledir. Zira yazarın yabancı olması böyle bir bilgi eksikliğini kısmen de olsa haklı çıkarmakla beraber, mütercimim bu hanelere neden yaklaşık rakamlar yerleştirmediği sorusunu akla getirmektedir.12 Her iki tabloda da bu rakam yuvarlak olarak 700 bin olarak verilmiştir. Yine kabaca bir mili 2 kilometre olarak kabul edip bir hesaplama yaptığımızda yaklaşık 1 milyon 400 bin kilometrekarilik bir yüzölçümle karşılaşırız ki bu rakam günümüz Türkiye'si'nin iki katına yakın olmakla beraber yine de yazar tarafından düşük olarak gösterilmiş olduğu kanaatini taşımaktayız.

nice bilâd ve memâliki devletine ila-ve-birle düvel meyânında Rusya-lu'nun kadr ü itibarına şöhret vermeğe sarf-ı makderet itdügü meş-hûd-ı havâss ve avâmıdır".¹⁸ Bilahere çariçe olan II. Katerina ile ilgili olarak da etraflı malumat verilmiş, zamanında ülkesini refaha kavuşturduğu, özellikle ticareti geliştirdiği anlatılmıştır.

Rusya'nın nüfusu 25 milyon olarak gösterilmiştir. 4 milyon 660 bin milkare gibi oldukça geniş olan yüzölçümü esas alındığında milkareye düşen insan sayısı çok az olup sadece 5 kişidir. Geliri 14 milyon 600 bin iken borçlarının miktarı hiç de az değildir; 20 milyon. 380 bin muvazzaf askeri olmakla beraber bir savaş durumunda harekete geçireceği asker sayısının toplamı 530 bindir. Savaş gemisi olarak niteleyebileceğimiz 60 adet sefayin ve yine 60 kadar fırkateyni mevcuttur. İngiltere ile olan ticaretinde ihracatı ithalatından daha fazladır, yani dış ticareti fazla vermektedir. Moskova'nın nüfusu 250, Petersburg'ununki ise 170 bindir. 14'ü Asya'da olmak üzere toplam 44 eyaleti bulunan Rusya'da 146 bin din adamı görev yapmaktadır. Ayrıca coğrafyasının bir çok yerinde yine bir çok maden ve doğal kaynak bulunmaktadır.

İsveç

Yazar İsveçten bahsederken ilk evvela Olof Iskantoni'nin İsveç devletini nasıl kurduğunu ve nasıl geliştirdiğini anlatır. Daha sonra İsveç tarihinde mühim yerleri olan Gustav Adolf ve III. Gustav isimli kraların dönemleri kısaca ele alınmıştır. 1794 tarihinde III. Gustav'ın idam

edilerek iktidardan düşmesinden sonra İsveç'te velayetlik dönemi başlamıştır.

3 Milyon nüfusa sahip olan İsveç'in yüzölçümü 209 bin milkaredir. Bir milkareye isabet eden nüfus miktarı 14'tür. 3 milyon altın geliri olan İsveç'in borcu 14 milyon kadardır. Sulh zamanında 50, harb zamanında ise 140 bin askeri besleyebilmektedir. 30 adet savaş gemisi ve 70 fırkateyne sahiptir. Hükümet merkezi olan Stokholm'ün nüfusu 80 bindir. İhracatı ithalatından fazladır. İktisadi faaliyet kolları arasında hayvancılık, kerestecilik ve demir madenciliği zikredilmektedir.

Alaman

Yazar Alaman beyliklerinin tarihini 800'lü yılların başından itibaren özetlemeye çalışmaktadır. Fransız hakimiyetine girmeleri, bağımsızlıklarını kazanmaları, 1085 tarihinden itibaren kendi hükümdarlarını seçmeleri, savaş zamanında nasıl ortak hareket edebildikleri gibi hususlar yazarın anlattıkları arasında yer almaktadır.

Alaman beyliklerinin toplam nüfusu 21 milyon olup yüzölçümleri 198 milkaredir. Milkareye düşen nüfus miktarı 128'dir. 28 milyonluk geliri, 120 bin muvazzaf askeri bulunmaktadır. Savaş zamanında bunların sayısı 260 bindir. 1 milyon 900 bin altın değerinde İngiltere'ye ihracatı, yine bu ülkeden de 2 milyon 840 bin altınlık ithalatı sözkonusudur.

Avusturya

Nemçe ya da Avusturya başlığı altında, önce Avrupa'daki kraliyet sülalesinin muhtelif ülkelerdeki ikti-

darları, evlilik ve yeni akrabalık ilişkileri özetlenerek anlatılmıştır. Arkasından 'filozof' olarak nitelenen II. Jozef'in 1765 senesinde imparator olmasından sonra ülkenin kazanımları sıralanmıştır. Nemçe İmparatorluğu başta Lehistan olmak üzere yeni topraklar ve mali güç kazanmıştır. İmparator 1790 tarihinde vefat etmiş, sonra II. Françesko imparator olmuştur.

Avusturya'nın nüfusu 19 milyondur. Yüzölçümü 180 bin milkare olup milkareye düşen kişi sayısı 108'dir. 22 milyonluk yıllık gelirine mukabil 80 milyonluk borcu bulunmaktadır. Düzenli asker sayısı 365 bin olmakla beraber savaş zamanında bu rakam 450 bine ulaşmaktadır. Başkenti olan Peçş (Budin) şehrinin nüfusu 254 bin kadardır. Fransa ile devam eden savaş sonrasında nüfusunda ciddi azalmalar olmuş, kaybettiği topraklarda yaşayan nüfus Fransa devletine dahil olmuştur.

Danimarka

Bu bölümde, Danimarka'yı kuranların ne kadar savaşçı ve cesaretli bir millet oldukları, uzun süre İrlanda ve bazı adaları kontrollerinde tuttukları anlatılmış; Danimarka'nın önceleri Avrupa'nın önde gelen devletlerinden iken şimdilerde eski gücünden ve itibarından uzak düşükleri belirtilmiştir. Sonra Avru-

pa'da başgösteren ve adına 'Avrupa İhtilalleri'¹⁹ denilen hadiselerden olumlu etkilenmiş, bu arada mali ve ticari olarak ilerlemiş, ancak İngiltere ile savaşa girmesinden zararlı çıkmıştır.

Danimarka'nın nüfusu 2 milyon 150 bindir. Yüzölçümü 170 bin milkare ve milkareye düşen insan sayısı 12'dir. Yıllık geliri 4 milyon 30 bin altın iken, buna mukabil borcu 5 milyon 200 bin altındır. 75 bin kişilik düzenli ordusu vardır. Savaş sonrasında çoğuna İngilizlerin el koyduğu 33 adet çeşitli tipte savaş gemisi bulunmaktaydı. 220 bin 600 altınlık ihracatına karşılık 438 bin altınlık ithalatı vardır. Hükümet merkezi olan Kopenhak'ın nüfusu 90 bindir.

Lehistan

Lehistan ile ilgili bölümün başlığı "*fasl-ı der-beyan-ı memleket-i Leh kable'l-mukaseme*" şeklinde olup önce Lonvil ve arkasından Viyana Kongresi'nden sonra Lehistan topraklarının Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından paylaşılmasından önceki halini ifade etmektedir. Bu bölüm altında öncelikle Lehistan topraklarının ne kadar verimli ve zengin olduğu, komşularına göre daha yoğun bir nüfusa sahip olduğu anlatılmakta, ne varki kraliyet konusunda prenslikler arasında varolan rekabet ve düşmanlığın ülke bütün-

19 Bilindiği gibi 19. yüzyılın başlarında, 1820 yılında önce İberik ve İtalya yarımada-
larında başlayan ve diğer Avrupa devletlerine de sıçrayan ayaklanmalar bu isimle adlandırılmıştır. Arkasından soruna Amerika da dahil olmuş, bu gelişmelerin tabii sonucu olarak da Amerikalılar I. Dünya savaşına kadar geçeli olacak Monroe Doktrini'nin maddelerini ihtiva eden bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu ihtilaller ilerleyen yıllarda da devam etmiş, 1830 ve 1848 Avrupa İhtilalleri olarak tarihe geçmiştir. Bkz. Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih I (Ortaçağdan Ondokuzuncu Yüzyılın Sonlarına Dek)**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1989, s.206-209.

lüğünü bozduğu, dolayısıyla devletin güçsüz düştüğü izah edilmektedir. Nihayet 1771 tarihinde Rusya, Nemçe ve Prusya devletleri Lehistan topraklarının büyük bir bölümünü ellerine geçirdikleri açıklanmaktadır. 1796 tarihinde ise bu üç devletin Leh topraklarının tamamını kendi aralarında taksim ettikleri görülmektedir.

1771 tarihinden öncesi esas alındığında, Lehistan'ın nüfusu 8 milyon 500 bin, asker sayısı ise 100 bindir. 160 bin milkarelik yüzölçüme sahip olan Lehistan'ın yıllık geliri 900 bin altındır.

Fransa

Eserde, Fransa'nın eskiden beri kuvvetli ve kudretli bir devlet olduğundan bahisle Fransız devrimine şu cümlelerle atıf yapılmaktadır: *“Fransa devleti kadımdan beri sahib-i kuvvet bir devlet olup bin yedi yüz seksen dokuz tarihinde bulunan fitnede krallarını katle ve idam ve hey'et-i kadim devletlerini tebdil-birle va'z-ı cedid-i nizam etmişler idi”*.²⁰ Arkasından cumhuriyet rejimine geçiş anlatılmakta ve nihayet 1804 yılında Napolyon Bonapart'ın Fransa imparatoru olduğu ve onun zamanında Fransanın çok önemli ve büyük işler başardığı belirtilmektedir.

Nüfus itibarıyla Fransa oldukça fazla bir nüfusa sahip olup bu rakam 32 milyon 305 bindir. Başkent Paris'in nüfusu ise 700 bindir. Fransa 182 bin milkarelik yüzölçümüne karşılık nüfus yoğunluğu fazla olan bir ülkedir ve milkareye 174 kişi düşmektedir. 50 milyon altınlık yıl-

lık gelirine karşılık 120 milyonluk borcu mevcuttur. Düzenli askeri 400 bin olsa da bu rakam savaş zamanında 1 milyonu bulmaktadır. 75 adet savaş gemileri ve 185 adet de çeşitli firkateyn tipi gemileri bulunmaktadır.

İspanya

Bu bölümde öncelikle 1491 tarihinden başlayarak bir İspanya siyasi tarihi özetlemesi yapılmıştır. İspanya'nın güçlenmesi, coğrafi keşifler yapması, özellikle Meksika ve Peru'yu birer vilayeti haline getirmesi, bu yerlere yani Amerikaya nüfus transferi, bundan mütevellit önce bir ekonomik zayıflamanın olduğu ancak ardından bu yerlerden gelen kıymetli madenlerle ülkenin zenginleştiği ve İspanya'nın Avrupa'nın en güçlü bir kaç devletinden biri olduğu anlatılanlar arasındadır. I. Ferdinand, V. Karlos dönemleri değerlendirilmiş, 1807 senesinde özellikle Fransa imparatorunun kardeşi Jozef'in kral olmasıyla başlayan Fransız vesayeti anlatılmıştır.

İspanya devletinin toplam nüfusu 11 milyon, başşehir Madrid'in ise 140 bindir. 148 bin milkarelik bir yüzölçüme sahip olan İspanya'da milkareye düşen kişi sayısı 24'tür. 28 milyonluk yıllık gelirine mukabil borcu 96 milyondur. Düzenli askeri 104 bin olup savaş zamanında bu rakam 250 bine yükselmektedir. Donanmasının büyük bir kısmına İngiltere elkoymasına rağmen hala 30-40 kadar gemisi bulunmaktadır. Bu arada bu ülkede 300 bin din adamı görev yapmaktadır.

İngiltere

Namıdiğer 'Cezair-i Britanya', yani İngiltere'nin iki başlı bir yönetim ile idare edildiği, bir tarafta kral, diğer tarafta parlamantonun yer aldığı anlatılmaktadır. Devamla İngiltere'nin Sanayi Devrimini nasıl gerçekleştirdiği üzerinde durulmakta ve "... *İngiliz milleti sâir mülelden ziyade ticaret emrine sâlik ve icadın cümlesine mâlik bir millet-i kaviyyü'l-meskenet vâridât ve masrûfâtı cemi'-i düvelden eziddir...*" denilmek suretiyle İngiltere'nin bütün Avrupa devletlerinden daha güçlü olduğuna işaret edilmektedir.²¹ İngiltere'nin verimli topraklara sahip olmakla beraber tarımsal bir ihracatının olmadığı, maliyesini oldukça güçlü kılan şeyin ise endüstriyel üretiminin ve dolayısıyla ihracatının olduğu izah edilmektedir.

İngiltere ekonomik ve mali gücüne oranla büyük bir nüfusa sahip değildir; 13 milyon. Fakat başkenti olan Londra'nın nüfusu Avrupa'nın en kalabalık şehridir ve bu nüfus 1 milyon 100 bindir. Tabiatıyla yüzölçümü de az olup 104 bin milkaredir. Fakat nüfus yoğunluğu yüksektir ve bir milkareye düşen insan sayısı 135 kişidir. 54 milyonluk yıllık geliri varken borcu 900 milyon gibi yüksek bir rakamdır. Düzenli askeri az olup 45 bin iken savaş zamanında bu rakam oldukça artmakta ve 350 bini bulmaktadır. Donanması çok güçlüdür ve 197 savaş gemisinin yanında 481 adet çeşitli fırkateyni bulunmaktadır. Ayrıca oldukça hacimli bir deniz ticaret filosuna sahiptir. Çeşitli ülkelere yıllık ihracatı 60 milyon iken yaptığı toplam ithalat rakamı

50 milyon altın civarındadır. Devlet yıllık olarak din adamlarına 14 milyon, fakirlere de 6 milyonluk yardım yapmaktadır.

Prusya

Bu bölümde Prusya devletinin özet olarak siyasi tarihi anlatılmıştır. Prusya'nın 1656 yılına kadar bir dükalık olduğu, 1701 tarihinde Frederikos'un kendini kral ilan etmesiyle krallık haline geldiği, diğer devletlerin de bunu tanıdığı, fakat özellikle Büyük Frederikos diye bilinen II. Frederikos'un devr-i iktidarında Prusya'nın büyüüp güçlendiği ve önemli bir Avrupa devleti haline geldiği ve özellikle askeri ve mali açıdan oldukça güçlendiğine işaret edilmiştir. Prusya nüfusu ve toprağı az olan bir devlettir. Toplam nüfusu 5 milyon 500 bindir ve yüzölçümü 56 bin milkaredir. Tabiatıyla nüfus yoğunluğu ortalamanın üzerinde ve 90'dır. Yıllık geliri 8 milyon 400 bin altındır. Fakat asker sayısı nüfusuna oranla fazladır. Normal şartlarda 224 bin askere sahip olan Prusya savaş zamanında bu rakamı 350 bine çıkarmaktadır. Prusya son olarak Fransayla giriştiği savaştan sonra ekonomik ve askeri bakımdan oldukça güç kaybetmiş, hatta dağılma ile karşı karşıya kalmıştır.

Napoli ve Sicilya

Yazara göre, İtalya tam olarak birliğini kuramamış, bir çok küçük krallık bu topraklar üzerinde hüküm sürmüştür. Bunlardan birisi de Sicilya krallığıdır. İspanya kralı olan III. Karlos'un oğlu IV. Ferdinando 1754 tarihinde Sicilya kralı olmuş-

tur. Ancak krallık İspanya'ya ilhak olunmadı. Ancak Fransa da kendi krallarının ailesinden birini Napoli'ye kral tayin edince kral Ferdinandos Sicilya'ya firar etmiştir.

Napoli ve Sicilyanın oluşturdukları krallığın toplam nüfusu 6 milyon, yüzölçümleri ise 30 bin milkaredir. Milkareye düşen kişi sayısı oldukça fazla olup 200'dür. Bu devletin 2 milyon 800 bin altınlık yıllık geliri vardır. Düzenli asker olarak 34 bin kişiyi besleyen devletin savaş durumundaki asker sayısı 80 bindir. 4 savaş gemisi ve 23 fırkateyne sahiptir. Hükümet merkezi olan Napoli'nin nüfusu 380 bin gibi oldukça büyük bir rakamdır. Ülke arazisinin üçte biri din adamlarına, yani kiliseye ait olup bunların yıllık gelirleri 1 milyon 400 bin altındır. Toplam din adamı sayısı 200 bin civarındadır.

Portekiz

Eserde anlatılanlara göre, İsmi 'Portakal' olarak da geçen Portekiz devleti İspanya'ya hem coğrafyası bakımından, hem de kaderi bakımından çok benzemektedir. Önceleri güçlü bir devlet idi ve hatta Amerika kıtasına giderek Brezilya'yı keşfetmiş ve daha sonra bir vilayeti durumuna getirmişti. 1808 tarihinde Fransa tarafından işgale uğramış ve Portakal kralı Brezilya'ya kaçmıştır. Amerikadan getirdikleri altın ve gümüş önceleri belli bir zenginlik sağlamakla beraber sonraları bu kıymetli maddenlerin dışarıya çıkmasıyla birlikte ülke gerilemeye başlamıştır.

Portekiz'in nüfusu 1 milyon 838 bindir. 28 bin milkarelik bir yüzölçüme sahip olan ülkede milkareye

düşen kişi sayısı 67'dir. 4 milyon 300 bin altınlık yıllık gelirine karşın 8 milyon kadar borcu bulunmaktadı. 36 bin civarında olan asker sayısını harp zamanında iki misline çıkarabilmektedir. 60 kadar gemisi varken kralın kaçması esnasında bunlara İngilizler elkoymuştur. Başkenti Lizbon'un nüfusu 120 bindir. Bu ülkede yaşayan din adamı sayısı oldukça fazla olup 200 bin civarındaydı.

Sardunya ve Savya

Yazara göre, bu devlet Sardunya adası ile Savya'nın beraberce oluşturdukları bir krallıktır. Savya (Savoie) bir dükalıktır ve halkı oldukça kavgacı bir millettir. 1717 tarihinde Sardunya ve Savya dükalığına diğer Avrupa devletleri tarafından diğer krallık verildi. Kral Sardunya adasında yaşamaktaydı.

Krallığın nüfusu 3 milyon 253 bindir. Yüzölçümü 200 bin milkaredir ve milkareye düşen kişi sayısı 162'dir. 3 milyon 640 bin altınlık yıllık geliri olan krallık 38 bin düzenli asker beslemektedir. Bu sayı savaş zamanında 100 bine ulaşmaktadır. 32 tane savaş gemisine sahiptir.

Felemenk

Yazarın ifadesiyle "*elviye-i seb'a-i müctemi'iyye*" de denilen Felemenk ülkesi önceleri İspanya krallığına bağlı bulunan 17 vilayetten ibaretken sonraları bu yerler 7 vilayete dönüştü ve bunların en bilineni olan Felemenk Cumhuriyetinin adına izafeten Avrupa'da bu devlete Felemenk denilmeye başlandı. Halkı ticarete oldukça yatkındı ve denizcilik gelişmiş idi. 1810 tarihinde Fransa bu devleti ülkesine kattı.

Felemenk ülkelerinin toplam nüfusu 2 milyon 758 bindir. Hükümet merkezi olan Amsterdam'ın nüfusu ise 212 bindir. Yüzölçümü 10 bin milkare olup milkareye isabet eden nüfus miktarı 257 gibi yüksek bir rakamdır. Yıllık geliri 7 milyon, toplam borcu ise 22 milyondur. İngiltere'ye olan yıllık ihracatı 1 milyon 200 bin, ithalatı ise 3 milyon 800 bin altın kıymetinde maldır. 36 bin kişilik ordusu, 90 adet savaş gemisi bulunmaktaydı.

İtalya

İtalya devleti dükalık ve prensliklerden ibaret idi.²² Yazar bu prenslikleri alt alta sıralayarak listelemiştir. Dolayısıyla, bunların dökümünü bir tablo halinde vermek daha isabetli

TABLO-II

İtalya'ya Bağlı Dükalık ve Prenslikler

Ülke/Veri	Nüfus	Yüzölçüm	Yıllık Gelir
Venedik	2.600.000	13.800	3.600.000
Solisya(?)	2.000.000	15.000	2.000.000
Dim Papa	2.000.000	13.800	1.600.000
Toskana	1.250.000	7.000	1.160.000
Cenova	400.000	1440	360.000
Parma	300.000	1440	340.000
Modena	320.000	1440	280.000
Dubrovnik	56.000	352	40.000
Malta	150.000	128	-
Lukas	120.000	288	150.000
Monako	15.000	81	22.000

olacaktır:

Hindistan

Hindistan esas itibarıyla bir Avrupa devleti olmamakla beraber üzerinde Avrupalı devletlerin nüfuzunun bulunması ve özellikle önemli bir bölümünün İngiltere idaresinde olması hasebiyle yazar tarafından müstakil bir bölüm olarak değerlendirilmiş ve diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi bu devletle de ilgili ekonomik ve sosyal veriler sunulmuştur. Yazar Hindistanı genel olarak oldukça fakir ve bakımsız bir ülke olarak anlatmakta, ancak bir İngiliz olmasının da tesiriyle İngiliz idaresinde olan bölge ve şehirlerin mamur ve müreffeh olduğuna dikkat çekmektedir. Bu kanaatine de özellikle Bengal ve Bihar bölgelerini örnek göstermektedir.

Hindistan nüfusu fazla ve yüzölçümü oldukça geniş bir ülkedir. Sahil şeridinin uzunluğu, ki 1.200 mil kadardır (bunun 700 mili İngiliz nezaretindedir) ve Ganj gibi büyük nehirlerle sahip oluşu taşımacılığa imkan vermekte, dolayısıyla iç ve dış ticaret yapma imkanı artmaktadır. Ülkenin toplam nüfusu 77 milyon 786 bin kadardır. Yüzölçümü ise 1 milyon 24 bin 800 milkaredir. Milkareye düşen kişi sayısı olarak farklı bölgeler için farklı ortalamalar ortaya çıkmaktadır; 62, 80, 114 ve 125 kişi gibi. Hindistan'ın yıllık geliri 60 milyon altındır. İhracatı 14 milyon, ithalatı ise 6 milyon altın değerinde mala tekabül etmektedir. Dolayısıyla dış ticaretinde yıllık 192 bin Kese-i Rumilik bir kazanç sağlamaktadır.

Hindistan'ın önemli bazı bölgeleri İngiltere'nin kontrolündedir. Bu

²² İtalya birliğini ancak 1860 yılında sağlayabilmiş, 1861 yılında da ilk kralını seçerek krallık olmuştur. Uçarol, *age.*, s. 195-197.

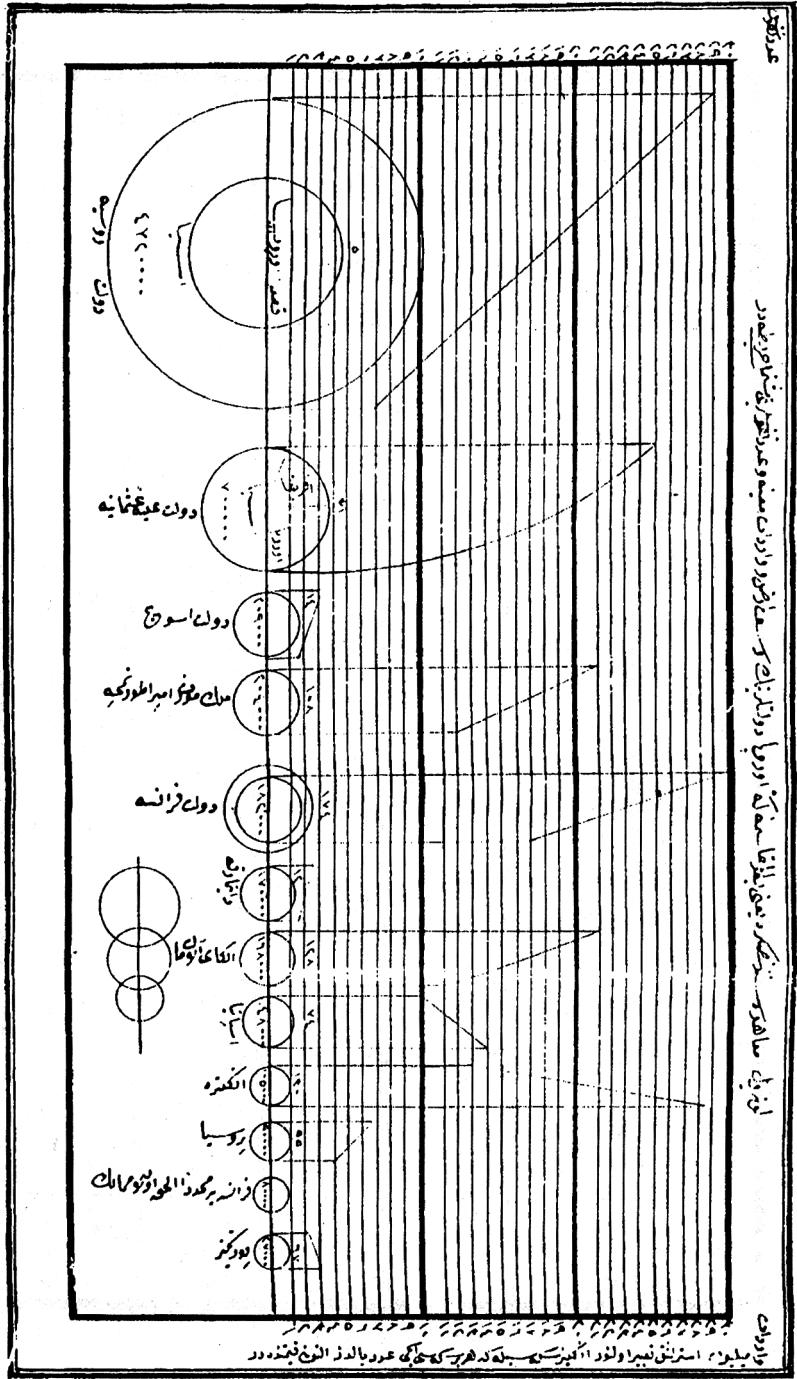
bölge ve şehirlerle ilgili verileri mukayeseli olarak şöyle özetlemek mümkündür:

Toplam nüfusun yaklaşık 23 milyonu İngiliz kontrolündeki bölgelerde yaşamaktadır. İngiliz kontrolündeki Hindistanın yıllık geliri 19 milyon 400 bin, yıllık gideri ise 17 milyon 900 bin civarındadır. Yaklaşık 1,5 milyonluk bir gelir fazlası vardır bu bölgelerin. Hint Kumpanyası'nın toplam borcu 28 milyon olup yıllık ödenen miktar

1 milyon 950 bin altındır.

Doğu Hindistan'da bulunan askeri kuvvetler Hint Kumpanyası²³ tarafından idare edilmektedir. Bu askeri kuvvet içinde 2.400 İngiliz süvarisi, 5.400 Hint asıllı süvari, 24.000 İngiliz piyade, 84.000 Hint asıllı piyade, 3.000 topçu, 500 mühendis ve 2869 subay bulunmaktadır. Hindistan'da yaşayan İngiliz sayısı toplam 35.000 kişidir. Bu rakama dahil kimseler daha çok kumpanya mensuplarıdır.

23 Resmi adı "*Doğu Hint Adalarıyla Ticaret Yapan Londra'lı Tüccarlar Yönetimi ve Kumpanyası (1600-1708)*" ya da "*Doğu Hint Adalarıyla Ticaret Yapan İngiliz Tüccarları Birleşik Kumpanyası (1708-1873)*" olan ve "*Doğu Hindistan Kumpanyası*" olarak da bilinen Hint Kumpanyası Uzak-Doğu ve Hindistan ile ticaret yapmak üzere, zengin bir kaç İngiliz şirketinin biraraya gelerek ve krallık beratıyla 31 Aralık 1600'de kurulmuştur. Kumpanya başlangıçta yalnız ticaretle uğraşırken, zamanla siyasete de karışmış ve 18. yüzyılın başından 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere'nin Hint siyasetine aracılık etmiştir. İngiltere Devleti bu kumpanyadan gerek gümrük resmi olarak, gerek vergi olarak ciddi bir gelir sağlamıştır. Bkz. "İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası", *Ana Britannica*, c. 16, s. 348.

این نقشه مساحت زمینها را نشان میدهد و در آنجا که مناطق را از آن سینه و عدالتی در آنجا قرار داده است

این نقشه مساحت زمینها را نشان میدهد و در آنجا که مناطق را از آن سینه و عدالتی در آنجا قرار داده است